

EVLENME GELENEĞİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ The Main Dynamics of Marriage Traditions

Çiğdem KARA*

Özet: Bu çalışmada Eskişehir evlenme geleneklerini oluşturan uygulamaların temel dinamikleri konu edilmektedir. Çalışmanın amacı uygulamaların hepsinde ortak olan oluşturuca öge, aktör ve toplumsal değerlerin ortaya konmasıdır. Bir diğec amaç ise araştırmacıların dikkatinin uygulamaların nasıl yapıldığından, uygulamaların neden yapıldığına çekilmesidir. Verilerin kaynağı Eskişehir evlenme biçim ve geleneklerinin sözlü tarih yöntemiyle derlendiğı bir araştırma projesidir. Çalışmada evlenme geleneğini oluşturan uygulamalarla ilgili tartışmalar işlevselci bir bakış açısı ile yapılmaktadır. Çalışma sonunda erişilen saptamalar şunlardır: Kadın – erkek ve gelin ile damadın ailelerinin ikili karşıtlığı içinde biçimlenen *gelin* evlenme geleneğinin baş aktörüdür. Gelinin ve güveyin *aile tarihi* kadar *bireysel özellikleri* de geleneklerin düzenlenişinde etkilidir. Geleneksel uygulamaların yapılabilmesi için gerekli olan *maddi kaynaklar* aynı zamanda simgesel bir anlama sahiptir. Tüm uygulamaların temelinde bir toplumsal değer bulunmaktadır ve bunlar evlenme tipinde de belirleyici olabilmektedir. Çalışmada ayrıca, *değişme* ve *tercih etmenin* evlenme geleneğinin değişmez parçası olduğu ve bu nedenle konuya *zaman* derinliği içinden bakılması gerektiğı öne sürülmektedir.

Anahtar sözcükler: Evlenme geleneğı, işlevselcilik, toplumsal değer

Abstract: In this study, subjects are main dynamics of practices that constitutes marriage traditions of Eskişehir. Aim of the study is presented element, actor and social value which are common in all practices. The other aim is diverted attention of researcher from how practices doing to why they doing. The resources of the data is a research project about on Eskişehir marriage type and tradition collected by on oral history methods. In the study, discussions on practices which constitutes marriage traditions are made by functionalist view point. Those are determinations which achieved at the end of the study: Bride who formed in the binary opposition woman – man and bride's and groom's families is a head actor of the tradition of marriage. Besides family history of bride and groom, their individual characteristics are effect organization of traditions. Financial resource which are necessary to make traditional practices, has also symbolic meaning. All practices are found on the basis of a social value, and they can be determinant in the type of marriage. The study is also propounded that change and preference is unchangeable part of marriage tradition, and therefore the case must be surveyed in depth of time.

Keywords: Marriage tradition, functionalism, social value.

* Yrd. Doç. Dr.-, Anadolu Üniversitesi Halkbilim Araştırmaları Merkezi.

Giriş

Evlenme geleneği, uzun bir sürece yayılı olarak uygulanan farklı törenler diziminden oluşmaktadır. Din, etnik grup, coğrafi ve kültürel farklılıklara bağlı olarak topluluklar tarafından değişik ayin ve uygulamalar silsilesiyle¹ gerçekleştirilmektedir. Evlenme gelenek ve törenlerini özel yapan şey onun, insanın (gelin ve güveyin) biyolojik ve toplumsal bir durumdan diğer bir duruma geçerken “tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumak ve kutsamak” için düzenlenen geçiş dönemlerinden biri olmasıdır (Örnek, 1988: 105, 107). Tören aynı zamanda yeni bir toplumsal yapılanmanın, topluluk üyelerinden bazıları arasında gerçekleştirilen sözleşmenin, var olan kurumun yeniden desteklendiğinin ve dolayısıyla da topluluğun genel yasalarının sürdürüldüğünün de bir göstergesidir.

Bu çalışma², Eskişehir evlenme biçim ve törenleri konusundaki bir araştırma projesinden edinilen deneyimler ışığında, evlenme geleneği sürecinin dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu şekilde araştırmacıların dikkati, geleneksel uygulamaların bazen romantikleştirilen ya da egzotikleştirilen cazibesinden koparılarak evlenme geleneğinin var olması, yapılabilmesi ve sürdürülmesinde belirleyici olan aktörler, değerler ve boyutlara çekilmek istenmektedir. Amaca uygun olarak çalışmada evlenme geleneği araştırması yapacaklara önerilerde de bulunmaktadır.

Çalışmada kullanılan verilerin kaynağı, Eskişehir/Merkez ilçeden, farklı sosyo-ekonomik ve demografik özelliklere sahip, en az bir evlilik deneyimi yaşamış, 38’i evli (1’i üç, 3’ü iki defa evlenmiştir), 8’i boşanmış (4’ü yeniden evlenmiş) ve 12’si dul toplam 54 kadın kaynak kişiyle yapılmış sözlü tarih görüşmeleridir.

Sözlü tarih yöntemi (Thompson, 1999: 42-43, 52-56, 59-60; Caunce, 2001: 44-67, 68-69), bir klasik etnografya çalışmasıyla sadece “yörenin” ideal evlenme kuralları silsilesi halinde derlenebilecek verilerin³, yaşayan kültürel olgulara

¹ Evlenme sürecinde, kısmet açmak, güveyi bağlamak bağlamayı önlemek ve çözmek için, gelinin yeni evine gelişi sırasında yapılan dinsel ve büyüsel uygulama örnekleri için bkz. (Örnek, 1966: 77-89).

² Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 042132 nolu “Eskişehir Evlenme Biçimleri ve Törenlerini Sözlü Tarihle Belgeleme” adlı araştırma projesi kapsamında desteklenmiştir.

³ Klasik etnografiye uygun bir düğün geleneği derlemesinde nelerin yapılması gerektiğinin en güzel örneklerinden birini Boratav (2000: 47-48) sunar. Buna göre: düğün gibi törenlerin canlı, gerçekleşirken yazarak ya da hafızaya kaydederek saptanıp betimlenmesi, sonradan da, bu törenleri ayrıntılarıyla bilen insanlardan eksiksiz ve sırasıyla boşlukları doldurmaları konusunda yardım alınması gerekir. Ancak “en iyisi, folklorunun kendisinin malzemesindeki boşlukları dolduracak kadar

dönüştürerek evlenme geleneği sürecinin davranışsal bilgide nasıl biçimlendiğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Her evlenme töreninin kadının, ailelerin özeline göre biçimlendiği, geleneksel olarak nitelendirilen her basamağın her düğünde uygulanmadığı, ideallikten uzak ve hatta tarafları zor duruma düşürecek bazı uygulamaların her şeye rağmen taraflarca sürdürüldüğü, sözlü tarih sayesinde bireylerin hayat öyküleri özelinde ortaya konabilmiştir.

Sözlü tarih yönteminin sağladığı avantajlardan yararlanan bu çalışmanın sorusu uygulamaların nasıl değil, neden yapılıp yapılmadığına ilişkin olduğundan konuya işlevselci bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Buna göre uygulamaların gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi topluluk ve bireyin toplumsal, kültürel bağlamıyla ilişkili olup uygulamalar toplumsal bir kurumun, yapının varlığını sürdürmede ya da bunlar arasındaki çatışmaların varlığında ve çatışmanın sürmesinde aracılık etmektedir.

1. Evlenme Geleneğindeki Uygulamalar Dizimi

Sözlü tarih görüşmesi yapılan 54 kaynak kişinin yaşam öyküsünden yola çıkılarak Eskişehir evlenme geleneğinin ideal bir dizimi oluşturulmuştur. Aşağıda dizimin verilme amacı, belirlenmiş olan dinamiklerin nelerin alt yapısını oluşturduğunu hatırlatmak ve okuyucuya savunulan görüşü başa dönerek sınama şansı vermektir.

Buna göre Eskişehir'deki evlenme geleneğinin ana evreleri şunlardır: İsteme, söz, nişan, kız evi düğünleri (gelin hamamı, gündüz düğünü, kız hamamı, mum gecesi), kına gecesi, düğün, balayı.

Bu evrelerdeki uygulamalar ve içerdikleri uygulama parçaları şöyledir:

a. *Evlenme öncesi uygulama öbekleri:* Kız isteme (kız arama, kız tavsiye etme, çiçek ve çikolata ya da lokum bisküvi ile kız evine gitme, kız istemede kullanılan kalıp söz, damadın ve erkek tarafının araştırılıp soruşturulması, gelin kıza yüzük takma ya da kız tarafının erkek tarafına söz mendili vermesi, verilen kıza el öptürülmesi, Türk kahvesi, kızın verilmesi üzerine havlu, mendil ya da tülbent dağıtma), söz kesme (karşılıklı söz yüzüğü takma, söz mendili – bohçası verme, baklava götürme), nişan (karşılıklı nişan alışı veriş yapıma ve nişan bohçası verme, gelin oynatma), düğün davetiyesini bastırma, çeyiz serme ve çeyizin erkek evine götürülmesi (kız çeyizi, gelin odası, kız sandığını vermeme oyunu), gelin hamamı geleneği (erkek tarafının gelin hamam takımı, pullu yazma hediye etmesi, gelinin saçına kına yakma) ve kına gecesi (erkek tarafının kına ve çerez getirmesi,

bütün bu tetkik etmekte olduğu folklor tezahürlerini [belirtilerini] çok görmüş, bu tezahürleri iyice öğrenmiş olmasıdır. O zaman yapacağı iş, her yeni hadiseyi görüşünde varyantları ve eksikleri tespit etmekten ibaret kalır”.

geline kına yakarken yüzüne al örtülmesi, gelinin ağlatılması, gelinin avucunu açmaması, güvey oynatma, damat uyandırma).

b. *Evlenme töreni anı ve sonrası uygulama öbekleri*: Fotoğraf çekirme (kuaföre gitme), gelin alıcı (gelinin beline kırmızı kurdele bağlama, gelin arabası ve düğün konvoyu, gelin indirme, gelin ve damadı odaya alma), damat kapama, yüz görümlüğü, gerdek öncesi yemek, gerdeğe girme ve gelinin bekâretinin denetlenmesi, duvak, balayı ve el öpme.

c. Bazı uygulamaların konu odaklı değerlendirilmesi:

i. Evlenme geleneğinde sımana oyunları ve para saçma: Vermeme oyunları (kızın çeyiz sandığını erkek tarafına vermeme, gelini baba evinden çıkarmama, gelinin yolunu kesme, erkek evine inecek olan gelini arabadan indirmeme, el öpmeden damadın ayakkabılarını vermeme, damada kürdan vermeme), açmama oyunları (Gelinin kına yakmada elini açmaması, gelinin gerdekte yüzünü açmaması, gerdekte gelinin damatla konuşmaması, el öpmeye damadın çorba içmemesi), kesme oyunları (makasın kesmemesi, bıçağın kesmemesi).

ii. Evlenme geleneğindeki bazı dini uygulamalar: İmam nikâhı, gelin baba evinden çıkarken ve nikâhta dua okuma, düğün için mevlit okuma, gerdek gecesi namaz kılma.

iii. Evlenme geleneğinde yeme – içme: Kız istemede çay, şerbet ya da kahve içmek, söz verildikten sonra lokum, bisküvi getirme ve yeme, konuklara çerez dağıtma, düğün yemekleri, düğünde hayvan kesme, düğün pastası, düğünde pastiş dağıtma, erkek evine inen gelin için kurban kesme, erkek evine inen geline pilav pişirtme, kayınvalidenin erkek evine inen geline yumurta pişirmesi, gerdekte gelin ve damadın yemek yemesi, el öpmeye pişirilen yemekler (kırıntı yemeği).

2. Evlenme Geleneğinin Üç Oluşturucu Parçası

Yukarıda sıralanan uygulamaların yapılabilmesi üç aktörün varlığıyla mümkündür. Söz konusu aktörler, topluluğun değer ve simgesel anlamlarının da taşıyıcısıdır. Bu nedenle ailenin devamı, kadın – erkek rol dağılımı ve bireyler arası (komşu, dünür, akraba) ilişkilerin niteliğindeki süreklilik ya da kırılmaları da yansıtmaktadırlar.

Gelin: Gelin, evlenme sürecinin baş aktörü olup bu evrede etkin olan tüm kişilerin rollerinin belirleyicisidir. Ayrıca evlenme geleneğinin maddi temelini ve yeni kurulacak ailenin yapısının biçimlenmesinde de etkindir.

Evlenme, *erkek egemen iki ailenin, kadın / gelin odaklı bir çekişme ve birleşme gerilimi* üzerine kurulmaktadır. “Gönderenler” (dünür, baldız) ve “gelinen yerdeki kişiler” hep “gelen” gelin üzerinden tanımlanmakta ve rollerini kazanmaktadır (kayınvalide, kayınpeder, damat, yenge, kayın, görümce, elti). Benzer şekilde gelinin konumu, evlilik sürecindeki bazı uygulamaları da

belirlemektedir (gelin indirmek, gelin almak, kız çıkarmak ya da kız vermek, gelinin çeyizini sermek).

Gelin bir kavram olarak ele alınırsa, ataerkil sistemin işleyişine uygun olarak yapılandığı söylenebilir. Ancak kavramın içeriği, gelin olacak kadının ve ailelerin geline ilişkin tanımlama ve beklentilerine göre değişip biçimlenmektedir. Yani, gelin olma hali, zaman, aile tarihi ve bireysel özellikler etkisinde değişmektedir. Gelinin değişmesinin iki dönür tarafının beklentilerinde de değişmeye yol açtığı belirtilmelidir.

Çeyiz ve Hediyeler: Geleneğin yapılabilmesi, sürmesi (örn. geline verilen hediyeler) ve sonlanabilmesi için (örn. Balayı ve genç çiftin kuracağı yeni ev) gerekli iki ana maddi kaynak bulunmaktadır; çeyiz ve hediyeler. Hediyeler iki grupta değerlendirilebilir; dönür aileler arasında kesimi yapılan takılar ve konukların yeni çifte sundukları hediyeler.

Evlenme geleneğinin maddi temelini oluşturan parçalar aynı zamanda toplumsal ilişkilerin niteliği (örn. yakın akraba ve komşuların altın takması ya da tanıdıkların küçük ev hediyeleri getirmesi) ve toplumsal statünün (örn. zengin ailelerin gösterişçi çeyiz hazırlaması ya da mevki sahibi önemli konukların altın takması) birer eğretilmesi olarak algılanmaktadır. Bu nedenle ilk gruptaki parçalar, aileler arası ilişkide belirleyici olduğu gibi, erkek tarafının geline verdiği manevi değer somut bir yansımasıdır. İkinci gruptaki parçalar da aynı zamanda bir toplumsal dayanışma biçimini ifade etmektedir.

Maddi kaynağın simgesel anlama da sahip olması nedeniyle evlenme geleneği çalışılırken sadece uygulamaların biçimleri değil, içerik ve işlevleri de sorgulanmalıdır.

Yeni Kurulan Aile: Sözlü tarih görüşmelerinden, soy devamının gerekliliği, bireylerin yalnız yaşayamayacağı, evliliğin kaçınılmaz bir geçiş dönemi olması gibi nedenlerle evlenmenin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ancak evlilik, taraflar arası ilişkiler yakın olsa da, ayrılık esası üzerine kurulan bir yakınlık biçimidir. Bu nedenle evlilik, “gelin” aracılığıyla, hısımlık ilişkisi kurup akrabalık ilişkisini daha da pekiştirse de farklılıkların vurgulanmasına dayanmaktadır. Örneğin, kadın / gelin kaç yaşında olursa olsun erkek tarafı açısından hep gelindir, ailesi de dönürlerdir. Durum, erkek tarafı için de söz konusudur. Ayrılık evlenme geleneğinin hedefi olan yeni kurulan aile için de geçerlidir. Geniş aile yapısına ya da kayınvalideyle kayınpederin ezici etkine rağmen esas olan şey, gelinin kendi kurduğu ailedir. Dolayısıyla büyük aileden farklılaşma, uzaklaşma, özgürleşme, kendi kural ve düzeniyle yeni ailenin sürekliliğinin sağlanması temel beklentidir.

Kadınlar kayınvalideleriyle anlaşsa da -ama özellikle- anlaşmasa da, kendi ve eşinin ailesi arasındaki ayrımları koyarak uyum, denklik, ailesine karışanlar, düğünün düzeni ve evliliğinin sonraki yılları hakkında yorumlar

yapmaktadırlar. Kayınvalidelerinin ailesi ve zevkleri ile kendininkileri ayırma isteği ayrı evde yaşamayla somutlanmaktadır. Ayrılma, gerçekte, henüz söz ya da nişan evresinde, kız için yapılan kesimle başlamaktadır. Ayrıca çeyiz ve hediyeler de bu süreci destekler niteliktedir.

Yeni kurulan ailenin, ana babasından (geniş aileden) kopuşunun daha çok fiziki olduğu anlaşılmaktadır. Kurulan ailedeki düzen değişmeyebilmektedir. Ayrıca bu durum, geniş aile ya da genel ifade ile çizgisel ailenin ortadan kalkması biçiminde de yorumlanamaz. Aile yapısının temelinde sadece ekonomik değil, sevgi, bağlılık, sorumluluk gibi değerler de bulunduğundan hastalık, yalnız kalma, yaşlanma gibi durumlarda ailelerin birleşebildiği anlaşılmıştır.

3. Evlenme Geleneğini Biçimlendiren Değişkenler: Zaman, Aile Tarihi ve Bireysel Özellikler

Zaman: Evlenme geleneğine artzamanlı bakıldığında devam eden uygulamalarıyla (öncelikle kendisinin hala var olmasıyla) köklü bir geçmişe sahip olduğu görülür. Ancak uygulamalarda dönemlerin, toplumsal değişmelerin de izine rastlanılmaktadır. Yani bireylerin evlilik için eğitilen beden ve bilinçleri farklılaşabilmektedir.

Örneğin, evlilik törenine gelinin hazırlanması (örn. makyaj, giysi, alış-veriş, gelinliğin dikilmesi ve damadın süslenmesi) tarihsel sürekliliğin bir göstergesi olarak kabul edilse de ayrıntılar dönemlere göre farklılaşabilmektedir (örn. gelini kuaförün hazırlaması ya da gelinin meşe isi ve pul yapıştırılarak evde diğer kadınlarca süslenmesi). Benzer şekilde kadınların eş seçiminde söz sahibi olması, iş yaşamının erkeğinki kadar önemli olması ve evlendikten sonraki aile içindeki rolü gibi konularda da kadının tutumu ve konumu dönemin kültürel yapısının etkisiyle değişebilmektedir.

Gelenekteki değişme gerçekliği, *zaman* kelimesinin yardımıyla açıklanabilir. *Zaman* kelimesi ile değişmelerin tarihsel derinliğine ama aynı zamanda uygulamadaki eşzamanlılığa da dikkat çekilebilir. Evlenme geleneğinde gelin ve diğer kavramların, tören giysilerinin (örn. gelinlik olarak kırmızı kaftan), törenin yapılacağı yer ve eğlence biçiminin (örn. kentlerdeki kır düğünü), törendeki uygulama parçalarının (örn. nikâhta ayağa basma) her biri tarihsel dönemin bir geleneği olup söz konusu dönemin eğilimleri içinde biçimlenirler. Öyleyse *zaman*, evlenme geçiş töreninin varlığının tarihsel niteliğine rağmen, pek çok uygulamanın yakın zamana ait oluşunun fark edilmesini sağlaması açısından göz ardı edilmemesi gereken bir kavram olarak evlenme geleneği araştırmalarında kullanılmalıdır.

Aile Tarihi: Sözlü tarihle evli kadının kişisel tarihine zaman derinliğinde bakıldığında, bazı “kısmet” olarak yorumlanan kaçırılma, küçük yaşta evlilik, akraba evliliği gibi durumların aslında aile yapısının bir sonucu olduğu fark

edilmiştir. *Aile tarihi* kadının çocukluk döneminden itibaren, damat adayı, çeyizinin niteliği, evlilik kararının alınması ve törenin biçiminde belirleyici olabilmektedir. Bu şekilde gelinin kim olacağı (beşik kertmesi, berdel ya da baldızla evlilik vb.), düğünün maddi temelini nasıl olacağı ve yeni kurulacak ailenin niteliği de evlenen çiftlerin iradesinden ayrı olarak önceden biçimlenebilmektedir.

Evlenme geleneği araştırmalarında aile tarihi ile evlenme biçimi, yeni kurulan ailenin yapısı ve düğün töreni arasında paralellik kurulması bu açıdan önemlidir. Bu sayede evlenen çiftlerin yaşamlarından çok önce geleceklerinin belirlenebildiği ve evlenmenin deneyimsiz gençlerin ellerine bırakılamayacak kadar önemli, deneyim gerektiren bir sosyal olgu olduğu da anlaşılacaktır.

Bireysel Özellikler: Evlenme geleneğinde daha çok ailelerin tercihi belirleyici olmaktadır. Her bir uygulamanın gerçekleşmesi dünür ailelerin istek, maddi durum, düğüne katılma heyecanı, kültürel yapıları, yaşam alanları ile de doğrudan ilişkilidir. Ancak *bireysel özellikler*, geleneklerin davranışsal bilgide, ideal gelenek silsilesinden farklılaşarak gerçekleşmesine neden olur.

Bireysel özellikler, evlenme geleneğinde genç çiftin daha etkin rol aldığı imasını da taşımaktadır. Evlenecek çiftin zevk ve estetik algılamasının, hayal ve beklentilerinin, maddi durumunun, çevresinin, gelenek – kadın – gelin olmayla ilgili tanımlarının evlenme törenlerinin niteliğinde ve uygulanacak gelenek parçalarında etkili olduğu bilgisini vermektedir.

Bireysel özelliklere yönelim, gençlerin evlilik kararını alan taraf olduğu ve evli yetişkinler kadar sorumluluklarının farkında olan “olgun” bireyler olarak nitelendirildiği yeni toplumsal statülerinin ortaya konması açısından da önemlidir.

4. Uygulamaların Diğer Aktörleri

Evlenme sürecinde rol alan kişilerin odağında gelinin olduğu söylenmiştir. Gelin evlenme geleneği sürecine, birbirine bağlı iki evrede hazırlanmaktadır: *Zihinsel hazırlık* evresinde toplumsal cinsiyet algılamasına uygun olarak kadına hane içinde öğütler verilir. Bunlar ana babanın resmi eğitim süreciyle ilgili tutumuyla da gerçekleşmektedir (örn. kız çocuğunun okutulmaması ya da belli mesleklere yönlendirilmesi). *Davranışsal hazırlık* evresinde ise gelinin eşler arası denklik bilgisi, kadının toplumsal rolü, ev içindeki rolü ve iş hayatındaki konumu ile yeni ailesi arasında bir düzen sağlaması beklenmektedir.

Gelin bu iki evreyi de bazı yardımcıların desteğiyle geçirmektedir. Bu kişilerin görevi gelinin rolünü vurgulamak, hatırlatmak, sınırlamak, yeniden biçimlendirmektir. Söz konusu kişiler, gerekli maddi kaynağın yaratılması, geleneklerin düzenlenmesi, düğün sürecinde gerekli gerilim ve heyecanın oluşmasında da yardımcı olurlar.

Evlenme geleneğinde rol alan kişiler şunlardır:

-Araçlar: Görücü, dünür - dünür başı, yenge, sağdıç, kağı yengesi, nikâh kıyıcılar.

-Evlenecekler- gelin ve damat adayları: Kız/gelin, gelin kız[ımız], el [kızı], kuma, oğlan/damat, içgüvey.

-Kız Tarafındaki Kişiler: Kız tarafı, kız evi, kızın ağabeyi, baldız.

-Erkek Tarafındaki Kişiler: Erkek tarafı, erkek evi, görünce, kayın, elti.

-Kadın yanlı ana baba tanımlamaları: Kayınvalide, kayınpeder.

-Evlenme geleneğinde rol alan diğer kişiler: Kız başı, davetliler, gelinin kız arkadaşları.

Gelinin zihinsel ve davranışsal hazırlık evrelerini yaşadığının ve bir dönüşüm geçirdiğinin göstergeleri ise maddi olmaktadır. Bunlardan en öne çıkanlar, daha önce de sözü edilen evliliğin maddi kaynakları olan *takı* ve *hediyeler* ile gelinin toplumsal cinsiyet kimliğine uygun olarak belirlenmiş ev içi etkinlik alanını belirleyen, *çeyizdir*. Bu basamakta, gelini, gelin olma sürecine dış görünüşle, biçimsel olarak hazırlayan *tören giysileri*, *süsleme parçaları* (örn. duvak ve taç) da yer almaktadır. Ancak gelini görünür kılan, ona yeni statüsünde bir kişilik kazandırmada aracılık eden her türlü maddi kültür ürünü de bu grupta yer almaktadır. Örneğin, gelinin düzenli biri olması için önüne serilen ve kaldırması beklenen mutfak kapları, süpürge ya da gelin arabası ya da duvak töreninde gelinin dikildiği sandalye, çeyiz sandığı gibi nesnelere.

Evlenme geleneği sürecinde kullanılan her bir maddi kültür ürünü simgesel bir anlama da sahip olabilmektedir. Örneğin, eş, kadın, anne olacak gelinin dönüşümü törenler boyunca giydiği hediye edilmiş, yeni alınmış gündelik ve tören giysileri aracılığıyla görüntüsel olarak da sağlanır. Yine bu açıdan çeyiz, sadece yeni kurulacak ailenin maddi bir kaynağı değil, aynı zamanda genç kıza kadının toplumsal rollerini aktarmanın da önemli bir aracıdır.

5. Evlenme Geleneğinde Belirleyici Olan Bazı Değerler

Evlenme geleneğinde yapılan tüm uygulamalarda kılavuz olarak bazı toplumsal değerlerden yararlanılmaktadır. Yukarıda sayılan aktörler, maddi temel ile değişkenlerin her biri üzerinde ve evlenme tipinde de belirleyici olan üç temel değer saptanmıştır. Söz konusu değerler kadının / gelinin evlenme süresinden toplumsal olarak ve denetimli bir biçimde uzak tutulmasında aracılık edebilmektedir. Bu değerler ayrıca, evlenme ile kadının üstünde olan bir gücün el değiştirdiğinin imasını da taşımaktadır. Ancak genç çift kadar ailelerinin de bu değerlere tepkilerinin birbirinden farklı olabildiği belirtilmelidir.

Flörtün Hoş Karşılanmaması: Görücü usulü köklü bir evlenme biçimi olarak kabul edilirse eğer, flörtün Eskişehir için çağcıl bir tarz olduğu söylenebilir. Aile tarihi (örn. eğitilmiş ana baba olma ya da çocuğa söz hakkı tanıma), zaman ve bireysel özelliklere bağlı tercihler flörtü evlilik öncesi kaçınılmaz bir evre olarak

işaret edebilmektedir. Ancak evlilik öncesinde kadın ve erkek –sevgili olsalar dahi- gizlice (ana babanın açık bilgisi olmaksızın) görüşmekte ya da görüşmeleri sadece tesadüfî karşılaşmalarla olmaktadır.

Sözlü tarih kaydı yapılan kadınlardan bazıları nişanlılarıyla sadece aile büyüklerinin de olduğu ortamlarda görüşmüşler, hiç yalnız kalıp konuşma, birbirini tanıma şansına sahip olmamışlardır. Hatta çiftin birbirini resmi olarak tanıyabileceği bir evre olan nişanlılık bazı ailelerce kısa tutulabildiğinden çift ancak evlendikten sonra “tanışabilmektedir”.

Flörte karşı oluş, kadının her açıdan erkekten korunması gerektiği bilgisini öne çıkarır. Görüntüsel olarak bir kadın ve erkeğin birlikteliği, kadının ahlaki değerlerinin zayıflığı yönünde olumsuz yorumlara yol açabilmektedir. Bu yüzden “geleneksel” olarak kadının hiç flört etmeden, görüntüde ve cinsel ilişki anlamında bir birleşme olmadan ilk ve tek gördüğü erkekle evlenmesi daha uygun görülmektedir.

Ailenin Son Sözü Söyleme Hakkı: Aileler evlenme kararında belirleyici olmaktadır. Evlenecek kadınlar da ailedeki büyüklere karşı gelmeyerek “siz nasıl uygun görürseniz” demektedirler. Bu nedenle bir anlamda kadınlar kendi istedikleri değil, kendileri için uygun görülmüş bir evliliği yapmaktadırlar.

Son sözü söyleme hakkı, evliliğin aileler arasında da olan bir sözleşme biçimi olduğunun da bir kanıtıdır. Bu konuda kaçarak evlenmeler etkili birer örnek olarak verilebilir. Ailenin son sözü söylemesine karşı bir direniş biçimi olarak kaçarak evlenme öne çıkmaktadır. Ancak bu hak dolayısıyla aile, eşini kendi seçen ve evliliğinde çeşitli sorunlar yaşayan “kendi isteğiyle yaptığı evliliğin tüm sonuçlarına katlanmasını” söyleyebilmektedir. Yine de ailelerin böylesi sıkıntı yaşayan kızlarını bir süre sonra istediği kararı almada özgür bıraktığı da öğrenilmiştir.

Ailenin son sözü söyleme hakkına bağlı olarak şu evlilik biçimleri ortaya çıkmaktadır:

a) İzinli evlilik: Anne baba, akraba gibi aile büyüklerinin onay ve desteğiyle yapılan, gelinin ailesi ve dostlarınca *telî duvaklı* evlendirilmesidir. Bunun karşıtı ise *izinsiz evlenmek*, farklı bir türü de *zorunlu evlilik*dir.

b) İzinsiz evlenme: Genç çiftin, ailenin evlenmeye karşı çıkması ya da aile onaylı ve törenlerle bezenmiş bir süreçle evlenmeleri için uygun ortamların olmamasında başvurduğu evlilik biçimi. Örneğin kaçarak evlenme, bir izinsiz evlenmedir.

c) Zorunlu evlilik: Genç çiftin istekli ya da isteksiz olarak, ancak içinde buldukları koşullar gereği ailelerinin (de) baskısıyla evlendirilmesidir. Örneğin bekârken hamile kalan geç kızın, birlikte olduğu erkekle çocuğunu doğurmadan önce evlendirilmesi.

Ailenin evlenme kararı üzerindeki etkisine bağlı olarak uygulanan *sıra bekleme / sırayla evlenme* kuralı da bulunmaktadır. Çok yaygın olmasa da kapalı toplum ya da ailelerde uygulanmaktadır. Kural, ailedeki bekâr çocukların yaş sıralarına uygun olarak evlenmelerine izin verilmesi, kardeşlerin evlenmek için kendinden büyük kardeşinin evlenmesini beklemesine dayanmaktadır.

Erkeğin Kadından Güçlü Olması: Bu toplumsal değer kadın eğitilmiş ve meslek sahibi olsa da, eğitimsiz ve işi olmayan bir erkek karşısında dahi kendini ezik ya da daha zayıf hissetmesine yol açacak kadar baskındır. Bu üstünlük evlenmeye çok çeşitli biçimlerde yansımaktadır (kadının eğitim görememesi, kadının evlendikten işten çıkması, evlilikte kadının gelirinin ikinci planda kalması, erkeğin kadına şiddet uygulaması vb.).

Erkeğin güçlü olması durumu, eş seçiminde ise kadının değil erkeğin eşini beğenen, onu istetip evliliği başlatan olması, evlenme kararının alınmasında kadının saklanması, çekimser olması ile kendini göstermektedir.

6. Zıtlıklardan Çıkan Birliktelik

Kadının olgunluğa geçiş aşamasının sonlandığı evlenmede, bekâr kadına öğretilen değer ve sorumluluklar ile uygulama dizimindeki birçok eylem ikili karşıtlıklar üzerine kuruludur. Öne çıkan karşıtlıklardan bazı şunlardır: erkeğe alınan / istenen gelinin süreç boyunca erkekten ayrılığının vurgulanması; ailenin sözünün üstünlüğü bilgisine rağmen evlenecek çiftin bireysel özellikleri ve tercihlerinin belirleyiciliği; hısımlar olacak dünür ailelerin çekişmesi; evlenme geleneğinin hedefi olan yeni ailenin kurulması aşamasında yaşanan eski aile ile birliktelik ve ayrılık gerilimi. Geleneğin maddi temelini oluşturan çeyiz, takı ve hediyelerle ilgili gerilim ise, maddi değerler ile bireyler arası ilişkiler paralel olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan eşitsizliklerde açığa çıkmaktadır.

Yukarıda sıralanan tüm çelişkilerin bir ortak noktası bulunmaktadır: Kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinin vurgulanması. Bu ayrılık, gelenek sayesinde bir süreklilik de kazanmaktadır. Ancak sürekli ayrılık vurgusu, iki farklı cinsiyetin bir arada yaşamasına dayalı yeni bir ailenin kurulmasını sağlamaktadır. Önce gelin ardından yeni kurulan ailesi, tüm bu zıtlıkların birleştiği tek ortak nokta haline gelmektedir. Evlenme geleneğini oluşturan söz konusu zıtlıklar ve değersel bilgiler, uygulamaların eylemsel boyutu kadar simgesel anlamları da incelendiğinde kavranabilecektir. Yine de bu süreçte unutulmaması gereken şey, topluluk kültür tarihi kadar bireysel özelliklere de dikkat edilmesi gerektiğidir. Zira unutulmamalıdır ki evlenme sürecinde “gelin” kadar değişmez olan iki etken daha vardır; *değişmenin gerçekliği ile tercih etmenin belirleyiciliği*.

Kaynaklar:

BORATAV, Pertev Naili. (2000 [1942]). *Halk Edebiyatı Dersleri*. İstanbul: Tarih Vakfı.

CAUNCE, Stephen. (2001). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*. Çev: Bilmez Bülent Can ve Alper Yalçınkaya. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları No: 174.

_____. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, İkinci baskı.

THOMPSON, Paul. (1999). *Geçmişin Sesi*. Çev: Şehnaz Layıkel. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.